

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин**

Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему

«Утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях 1939 – 1953 рр.: інституційно-процедурні та політико-правові механізми»

Студентки групи СОІ-41(з)
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»
Глушкевич Діани Михайлівни

Керівник:
доктор історичних наук, доцент
Кіндрачук Надія Мирославівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Івано-Франківськ – 2023 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
1.1. Аналіз історіографії теми дослідження.....	14
1.2. Загальний огляд джерельної бази дослідження.....	17
РОЗДІЛ II. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ: КІН. 1930-Х – ПОЧ. 1950-Х РР.....	23
2.1. Радянські ідеологічні пріоритети західноукраїнського регіону в умовах сталінського режиму	23
2.2. Трансформація ідеологічних пріоритетів та розгортання протестного руху населення в новоутворених західноукраїнських областях УРСР.....	27
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ТА ШТУЧНЕ ФОРМУВАННЯ В РЕГІОНІ ТОТАЛІТАРНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	30
3.1. Прояви екстремізму в політичній поведінці населення Західної України перед початком Другої світової війни.....	30
3.2. Закарпаття в умовах сталінського тоталітарного режиму.....	33

РОЗДІЛ ІV. ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НА ТЕМУ «УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВПРОДОВЖ 1939 – 1953 РР.»	37
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВКП(б)** – Всесоюзна Комуністична партія більшовиків
- ГУЛАГ** – Головне управління виправно-трудоx таборів, трудових поселеньта місць ув’язнення (концентраційних таборів)
- КП(б)У** – Комуністична партія більшовиків України
- КПЗУ** – Комуністична партія Західної України МДБ – Міністерство державної безпеки
- НКВС** – Народний комісаріат внутрішніх справ
- НКДБ** – Народний комісаріат державної безпеки
- ОУН** – Організація українських націоналістів
- ОУН(б)** – Організація українських націоналістів бандерівська
- РК** – районний комітет
- РНК** – Рада Народних Комісарів
- РПЦ** – російська православна церква
- СРСР** – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- УГКЦ** – Українська Греко-Католицька Церква
- УНДО** – Українське національно-демократичне об’єднання
- УНПО** – Українська національно-повстанська організація
- УНРА** – Українська народно-революційна армія
- УПА** – Українська повстанська армія
- УРПО** – Українська революційно-повстанська організація
- УРСР** – Українська радянська соціалістична республіка
- УСРП** – Українська соціалістично-радикальна партія
- ЦК ВКП (б)** – Центральний Комітет Всесоюдної Комуністичної партії більшовиків
- ЦК КП(б)У** – Центральний Комітет Комуністичної партії більшовиків України

ЦК ЛКСМУ – Центральний Комітет Ленінської Комуністичної спілки
молоді України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Україна являється наявним прикладом територіально неоднорідного суспільства, яке виражається своїми особливостями, різними типами ідентичностей. Певний, цілком окремий вимір політико-культурної трансформації українського суспільства, акумулюють питання ціннісних орієнтацій суспільних груп, їх самоорганізації, їхнього ставлення до змін, їхні прояви в політичній поведінці, регіоналізації в цілому. Актуальними є питання формування тенденцій трансформацій певних територіальних спільнот, суспільних груп, формування політичної побудови структури українського соціуму тощо.

Науковий інтерес дослідників закамуюваний в різноспрямованості ціннісних орієнтацій, поведінкових механізмів в політиці, зокрема у закоренілих ідеях, позиціях, що являються результатом досвіду минулих років, досвіду політичного життя в минулому. Прописане вимагає теоретичного обґрунтованого аналізу політичної культури регіонального виміру, насамперед у умовах політичних криз, змін, подолання наслідків тоталітаризму із його стереотипами, виходу на поверхню політичних орієнтацій, переконань та ін.

В науковій площині існує міждисциплінарна дискусія довкола специфіки регіонального розвитку держави, відмінних ознак прояву політичної культури в різних регіонах. Зокрема існує багато близьких по тематиці наукових розвідок, які писалися в площині як історії, так і соціології, географії, економіки серед них напрацювання Г. Пінковської, Т. Кучер, В. Семенова, О. Шубіна, В. Середи тощо. Проте, вимагає подальшого дослідження вплив, власне, регіонального чинника на умови, етапи формування, розвиток політичної культури українського народу. Все частіше це питання розглядається в площині спільного історичного минулого у

полікультурному, поліетнічному суспільстві, в площині історичної пам'яті в цілому.

Феномен тоталітаризму в дослідницькій площині ХХ ст. відкрив нові наукові горизонти для фундаментальних студій ідеологічної, політико-культурної проблематики. Цей феномен досліджували такі науковці, як: В. Андрущенко, Б. Андрусин, О. Бабкіна, О. Волянчук, В. Горбатенко, Б. Дем'яненко, О. Картунов, В. Климончук, В. Китаєв, Н. Латигіна, Л. Нагорна, М. Михальченко, М. Остапенко, О. Рудакевич, В. Северенюк, Ю. Шайгородський, В. Томахів і інші.

Також набуває вагомого значення вивчення трансформацій політичної культури, що формувалася під впливом ідеологічних механізмів радянського тоталітарного режиму, а це в свою чергу продукувало потужні зміни в цілій системі ідеалів та цінностей суспільного і політичного розвитку українського суспільства, в тому числі і в рамках західного регіону УРСР, куди були включені Рівненська, Дрогобицька, Волинська, Львівська, Станіславська області, а пізніше в 1939 році і Тернопільська, та в 1940 р. Чернівецька й Закарпатська область.

Політико-культурні зміни також обумовлені бажанням подолання рецидивів комуністичного минулого на західноукраїнських землях років сталінського репресивного режиму 1930-х – поч. 1950-х рр.

Актуальним є дослідження де б розкривалися різні вектори регіональної ідеологічної трансформації політико-культурного простору СРСР, прописувалася специфіка співвідношення суспільно-політичних реалій періоду 1930-х – 1950-х рр. з політичною ідеологією сталінізму.

Питання регіонального виміру політичної культури минулих років в практичній площині відкриває труднощі формування української політичної нації в умовах сьогоденні, демонструє дане питання в умовах війни РФ із Україною. Тому необхідний науковий аналіз радянського минулого, в умовах якого сформувався відповідний тип світогляду людини. Готовність

до викликів сучасності передбачає й аналіз шляхів поширення в минулому ідеології радянської тоталітарної системи. Прописане обґрунтовує вибір теми дослідження бакалаврської роботи.

Метою дослідження бакалаврської роботи є вивчення процесу політико-культурної трансформації західноукраїнського регіону в умовах утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму (1939 – 1953-ті роки), показ та аналіз інституційно-процедурних та політико-правових механізмів на цьому шляху.

Відповідно до окресленої дослідницької мети вирішуються такі **дослідницькі завдання бакалаврської роботи:**

- ✓ вивчити основні підходи до вивчення феномену тоталітаризму в сучасній історичній науці;
- ✓ охарактеризувати історичний, політичний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях;
- ✓ розкрити ідеологічну сутність політико-культурного життя західноукраїнських земель в складі УРСР;
- ✓ показати трансформацію ідеологічних пріоритетів західноукраїнського регіону в умовах радянського сталінського тоталітарного режиму;
- ✓ виявити особливості ідеологізації суспільного життя Західної України, як основи утвердження та зміцнення тоталітарного режиму;
- ✓ виявити зміни в політичній сфері західноукраїнського регіону в умовах насадження ціннісно-орієнтаційної радянської системи;
- ✓ продемонструвати появу і розгортання супротиву сталінському політичному режиму на західноукраїнських землях;
- ✓ проаналізувати появу протестного потенціалу політичної культури мешканців Західного регіону УРСР;
- ✓ з'ясувати етапи та специфіку екстремізації політичної поведінки мешканців західних областей УРСР напередодні Другої світової війни;

✓ окреслити політико-правові механізми насадження радянського тоталітарного режиму в Західному регіоні УРСР та розкрити наслідки цього процесу для подальшого формування політичної культури регіону;

✓ охарактеризувати інституційно-процедурні механізми насадження радянського тоталітарного режиму в Західному регіоні УРСР та розкрити наслідки цього процесу для подальшого формування політичної культури регіону;

✓ розробити план-конспект уроку (11 клас) з історії України на тему: «Утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях впродовж 1939 – 1953 рр.».

Об'єктом дослідження бакалаврської роботи являється регіональний вимір формування політичної культури.

Предметом дослідження бакалаврської роботи є вивчення утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях впродовж 1939 – 1953 рр. розкриття інституційно-процедурних та політико-правових механізмів на цьому шляху й показ політико-культурної трансформації Західного регіону України в окреслений період

Методологічну основу бакалаврської роботи складають вже загальновідомі в історичній науці принципи – принцип науковості, об'єктивності, історизму тощо. Для розв'язання окреслених в бакалаврській роботі дослідницьких завдань застосовано 1) проблемно-хронологічний; 2) тематико-хронологічний; 3) ретроспективний; 4) порівняльно-історичний 5) описовий методи; 6) метод аналізу та 7) метод синтезу.

Дослідження спирається на антропологічний підхід, який дозволив осмислити ключові категорії дослідження, а власне – історичну свідомість, політичну поведінку та ін. Завдяки аксіологічному підходу в бакалаврській роботі розглядаються ціннісні орієнтації політичної культури тогочасного

українського суспільства та їх трансформація в роки штучного насадження радянської тоталітарної ідеології в Західному регіоні України.

В бакалаврській роботі використано і системний підхід, який є дуже важливим для розуміння тогочасної радянської політики, політичного життя на західноукраїнських землях, що ілюструє собою період початку і розгортання Другої світової війни, повоєнні роки.

Значущим в бакалаврській роботі є соціологічний підхід, який обґрунтував політичну культуру тогочасного українського суспільства Західної України як форму історичної пам'яті.

Методологічно аргументованим також являється використання під час написання бакалаврської роботи і психологічного підходу. Саме він дозволив осмислити мотивацію, політичні ідеали політичної поведінки «тоталітарної особистості».

Використання в роботі історичного підходу дозволило визначити умови формування політичної культури на західноукраїнських землях в окреслений хронологічний проміжок часу.

Використаний комунікативний підхід дав можливість зорієнтуватися на виявлення ефективних зразків тогочасної комунікації в суспільстві за умов радянського тоталітарного режиму, впливу пропаганди, комуністичної маніпуляції свідомістю українського суспільства

Таким чином, методологічна основа бакалаврської роботи базується на використанні спеціально-наукових, історичних методів пізнання сфери політичної культури суспільства, пізнання її регіонального вияву в рамках радянського тоталітаризму, а також в використанні сукупності загальнонаукових принципів та підходів.

В загальному, пропоноване дослідження написане на принципах цілісності й комплексності, діалектичності, науковості, плюралізму, історизму, послідовності, системності тощо.

Варто наголосити, що емпіричну основу бакалаврської роботи суттєво доповнюють опрацьовані збірники опублікованих документів, різного роду матеріалів. Потрібно сказати й про спогади очевидців, про матеріали, які розміщені на сторінках обласної, республіканської періодики хронологічно окресленого періоду.

Хронологічні рамки бакалаврської роботи обмежуються 1939 – 1953 роками. 17 вересня 1939 року радянська піхота перетинає кордон із Польщею. З 1939 р. розпочинається анексія Західної України радянською владою. З 1939 по 1953 рр. розгортається депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях. Багато тисяч мешканців Західного регіону України в цей період постраждали від репресивної політики СРСР, вони були піддані примусовим переселенням в віддалені райони Радянського Союзу, постраждали від конфіскації майна, від безправ'я тощо. Верхньою межею являється 1953 рік – рік смерті тирана Йосипа Сталіна.

Географічні межі охоплюють західні області України, які були включені до складу УРСР, це саме – Ровенська, Волинська, Львівська, Дрогобицька, Станіславська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська.

Наукова новизна одержаних результатів бакалаврської роботи:

✓ обґрунтовано застосування історичного, політико-культурного підходу при вивченні феномену тоталітаризму. Саме це дозволило виявити специфіку впливу його особливостей на формування основних засад політичної культури, вияву супротиву, зростання національної свідомості населення західноукраїнських земель;

✓ розкрито ідеологічні засади тоталітарного режиму на теренах західних областей України впродовж кінця 1930-х – поч. 1950-х рр.;

✓ показано радянські ідеологічні пріоритети західноукраїнського регіону в умовах сталінського режиму;

✓ охарактеризовано насадження ціннісно-орієнтаційної системи

тоталітаризму в період початку та ходу Другої світової війни;

- ✓ продемонстровано вияв та розгортання супротиву сталінському політичному режиму на західноукраїнських землях;
- ✓ виявлено особливості політичної поведінки населення Західного регіону УРСР землях;
- ✓ показано специфіку штучного насадження в регіоні тоталітарної політичної культури;
- ✓ проаналізовано прояви екстремізму в політичній поведінці населення західної України перед початком та вході Другої світової війни;
- ✓ досліджено поведінку населення Закарпаття в умовах сталінського тоталітарного режиму;
- ✓ продемонстровано інституційно-процедурні й політико-правові методи насадження сталінського тоталітаризму в західноукраїнському регіоні.

Теоретичне й практичне значення отриманих результатів бакалаврської роботи, визначається перш за все актуальністю пропонованої теми, науковою новизною теми, аргументованими висновками. Також теоретичне й практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання у навчальних та наукових цілях.

Результати дослідження теми бакалаврської роботи поповнили джерельну базу для майбутніх наукових розвідок, які предмет свого вивчення спрямують на аналіз державних ідеологій, типів політичних режимів, рівнів національної свідомості. Пропоноване дослідження може також слугувати для більш детального та поглибленого вивчення специфіки регіональних культур як складової політичної трансформації суспільства в цілому.

Практична значущість отриманих результатів бакалаврської роботи обумовлюється процесами декомунізації сьогодення, важливістю переосмислення їхнього змістового наповнення. Висновки роботи можуть

також використовуватися органами місцевої і державної влади, політичними партіями, різного роду громадськими організаціями, ЗМІ у їх практичній площині, в тому числі із метою подальшого регіонального розвитку тощо.

Потрібно відзначити і те, що результати бакалаврської роботи можуть бути використаними при написанні ґрунтовних праць із історії України, навчально-методичних посібників, підготовці нормативних та вибіркового курсів з «Історії України ХХ ст.», «Політичної історії» тощо.

Структура бакалаврської роботи. За своєю структурою бакалаврська робота складається: зі перелік умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг тексту бакалаврської роботи складає 68 сторінок, із нього основний текст складає 55 сторінок. Список використаних джерел кількістю 94 позиції

РОЗДІЛ I

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Аналіз історіографії теми дослідження

Вивчення політичних і культурних змін, які проходили на теренах Західного регіону України на протязі визначеного в бакалаврській періоду, вимагає ретельного аналізу головних понять регіонального виміру політичної культури, трансформації політико-культурної сфери, а також чіткості понять Західної України, Північної Буковини, західноукраїнського регіону, західноукраїнських земель тощо.

Варто відзначити, що деякою «неоднозначністю характеризуються» таке поняття як: «західноукраїнські землі», які окреслюють історичні українські землі – Західне Полісся, Закарпаття, Буковину, Галичину, Волинь, Поділля. Частіше всього цим терміном позначали «сукупності територій», які були приєднані СРСР до складу Української РСР в 30-х – 50-х рр. ХХ ст. (лише за виключенням тогочасної Ізмаїльської обл.) й суміжних із цими землями територій.

Так, науковець Монолатій Іван в своїй праці під назвою «Західноукраїнський регіон як мультиетнічний ландшафт (спроба висновків десятирічного дослідження)» (Івано-Франківськ, 2012) наголошує на етнічному аспекті власне самого поняття «західноукраїнських земель», говорячи про те, що «це унікальне порубіжжя з історично складною системою міжетнічних взаємин» [22].

Історичні, політичні передумови змін в адміністративно-територіальному устрою «українських етнічних земель» в складі Союзу РСР, Румунії, Польщі, Чехословаччини аналізує в своїй праці під назвою

«Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування» (Київ, 2009) Я. В. Верменич. Він акцентує свою авторську увагу на історичних і ментальних «феноменах Пограниччя».

Ґрунтовний аналіз процесів, що вивчаються в рамках теми бакалаврської роботи не є можливим без вивчення історичних студій, що висвітлюють періоду 20-х – 30-х рр. ХХ ст. В цьому аспекті варто виокремити наукові розвідки М. Фролової («Політична система та номенклатурна елітарадянської України 1920-х – 1930-х рр. : особливості та механізми формування і функціонування : монографія» (Запоріжжя, 2011) [88]; дослідження В. Заблоцького («Політика українізації 20-х років: досвід та уроки» (Харків, 2006) [40]; дисертаційне дослідження Н. Гончарової «Зміни в суспільно-політичному та культурно- мистецькому житті УРСР в 1920 – 1930-х роках» (Переяслав-Хмельницький, 2011) [30]; дисертаційне дослідження В. Мотуза «Зміни ментальності українського селянства в період утвердження тоталітаризму (20 – 30-ті рр. ХХ ст.)» (Черкаси, 2013) [22]; праці за авторством В. Лизанчука «Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка» (Львів, 2008) [60] та «Навічно кували кайдани: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні» [61]. На сторінках цих праць, розкриті аспекти штучного і тотального насадження сталінізмом нових радянських ідейних пріоритетів та трансформації «ціннісно-орієнтаційної основи політичної поведінки населення» Української РСР.

Так, в когорті праць історичного, ідеологічного, політико-культурного контексту земель західноукраїнського регіону (в складі II Речі Посполитої) варто виділити дисертаційні дослідження: К. Романа «Українське питання в концепціях польських політичних партій (перша половина 30-х рр. ХХ ст.)» (Київ, 2005) [77]; О. Каліщук «Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни : науковий і суспільний дискурси» (Львів, 2013) [34]; С. Бочарова «Трансформація органів влади Другої Речі Посполитої (1921 – 1939 рр.)» (Донецьк, 2004) [14]; Л. Алексієвець «Польща

в 1918 – 1926 рр.: особливості відродження національної державності, формування суспільно-політичного устрою» (Чернівці, 2007) [1]; М. Галай «Освітня політика Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини: (на прикладі Тернопільського воєводства)» (Тернопіль, 2013) [23].

В контексті вивчення бакалаврської роботи варто ще зазначити монографічні праці за авторством Я. Цецика «Українські національні партії на Волині (1921 – 1939 рр.)» (Луцьк, 2011) [54]; М. Кучереп «Волинь у геополітичних планах СРСР і Німеччини 1939 р.» (Київ, 2007), «Волинь: 1939 – 1941 рр : навч. посіб» [52]; «Українські національні партії на Волині (1921 – 1939 рр.) : монографія» (Луцьк, 2011) [54]; М. Гетьманчука «Між Москвою та Варшавою : українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.)» (Львів, 2008) [25].

Політико-правові і історико-політичні особливості укорінення румунського режиму на теренах Пн. Буковини розкривають на сторінках свої праць такі дослідники, як: Т. Рендюк «Українці в Румунії та румуни в Україні : проблеми минулого та сучасне становище» (Київ, 2011) [73] та «Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою» (Київ, 2010) [74]; І. Піддубний «Зміни у політичній системі Румунії напередодні та у перші роки Другої світової війни (1938 – 1940 рр.)» (Чернівці, 2011) [70] та «Політичне життя Буковини 1918 – 1940 рр.» (Чернівці, 2005) [71]; В. Кройтор «Українське питання в політиці Румунії (1918 – 1927 рр.)» (Одеса, 2012) [71].

Важливі моменти партійної й ідеологічної боротьби на теренах Закарпаття (у складі Чехословаччини) в своїх наукових працях характеризують М. Болдижар «Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини» (Ужгород, 2001) [8] та «Закарпатська Україна: державно-правовий статус і діяльність (кінець 1944 р. – початок 1946 р.)» (Ужгород, 1999) [9], та «Справжнє народне

волевиявлення» «Ужгород, 1995» [10] та «Правове становище Закарпатської України: (1944 – 1946 роки)» (Київ, 2009) [11]; В. Гиря «Активізація проугорської іреденти на Закарпатті у 1920-х роках» (Ужгород, 2013) [26] та «Закарпаття в сфері угорських інтересів у 1919 – 1923 рр.» (Ужгород, 2003) [27]; Ю. Ладжун «Модель етнонаціональної політики чехословацького уряду в Підкарпатській Русі (1919 – 1939)» (Ужгород, 2014) [55] та «Національна політика Чехословаччини в Підкарпатській Русі 1919 – 1923 років» (Ужгород, 2014) [22].

А от політичний хід розвитку подій в складі Угорщини вивчав своєму дисертаційному дослідженні під назвою «Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939 – 1944)» (Ужгород, 1996) Р. Офіцинський [63].

1.2. Загальний огляд джерельної бази дослідження

Основу джерельного комплексу дослідження «Утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях 1939 – 1953 рр.: інституційно-процедурні та політико-правові механізми» складають матеріали, що розміщені в опублікованих документальних джерелах.

Наприклад, збірники матеріалів й документів, які вийшли в світ друком ще в радянський період, характеризуються великою кількістю матеріалу (штучно відібраного та видуманого), який би мав підтвердити радянські видумані догми про «історичну обумовленість возз'єднання Західної України з Українською РСР» [63, с. 111]. Також радянські збірники, в яких публікувалися документи мали довести суспільству «правильність курсу керівництва Союзу РСР на уніфікацію політико-культурного простору західних областей України в процесі радянізації».

В ході вивчення пропонованої теми бакалаврської роботи були використані і інші праці, в яких опубліковані документи. Це праці, які вийшли вже в незалежній Україні. Так, на увагу заслуговує праця під назвою «Матеріали до історії антибільшовицького руху опору у Львові в 1945 – на початку 1946 рр.» (Київ – Львів, 1995) за авторством О. Дзюбана, який опублікував надзвичайно цікаві матеріали із історії розгортання українського національно-визвольного руху в місті Львові [39].

Також на свою увагу заслуговує збірник під назвою «Закарпатські втікачі в СРСР 1939 – 1941» [22, с. 112]. Безперечно, потрібно відмітити фундаментальне видання під назвою «Національні відносини в Україні ХХ ст.» [22, с. 113].

Для вивчення та аналізу неоднозначності й складності тогочасних перетворень в житті жителів Західної України у політико-культурній площині в окреслений період, не можливо обійтися без залучення до опрацювання опублікованих спогадів. Адже саме спогади являються надзвичайно важливим джерелом, що дозволяє дослідити окремо взяті аспекти. Зміст спогадів, допомагає широко зрозуміти, як саме проходили події на західноукраїнських землях.

Мемуаристика окреслених років являється досить різноплановою. У мемуарних працях описуються особисті відносини між певними історичними постатями, описується також «еволюція поглядів» на зазначену проблему. Мемуари, що опубліковані окремими працями (книгами), розміщені у великій кількості публікацій на шпальтах преси. Такі публікації дають можливість краще переосмислити всю суть ідеологічних змін у часи тотального сталінського терору.

Наприклад, у спогадах опублікованих за авторством С. Андріїшина, подано картину насадження «політико-культурних пріоритетів» тоталітарного режиму Й. Сталіна на теренах Західної України, в роки початку Другої світової війни [33, с. 98]. Варто зауважити, що сторінки

історії Карпатської України викладені в щоденнику за авторством В. Гренджа-Донського.

Досить таки цікавий фактаж (фактологічний матеріал), що собою демонструє окреслену проблематику, розміщується на сторінках тогочасних періодичних видань. Мається, перш за все, на увазі газети республіканського рівня. До таких відносяться газети, які виступали органами «Центрального Комітету Компартій України», «Президії Верховної Ради УРСР та уряду республіки», посеред яких:

- «Радянська Україна»;
- «Правда України»;
- «Радянська освіта».

Саме вони на своїх шпальтах друкували багаточисельні рішення радянських державних і радянських партійних органів, що були направлені на швидку інтеграцію в бік «нової» радянської системи, створення «радянського народу й «радянської людини».

Поміж друкованих рядків в статтях та повідомленнях вищезазначених видань (офіційних повідомленнях) досить вміло крилися дійсні наміри радянського партійного керівництва (КПРС – КПУ) стосовно знищення «українського національно-визвольного руху», стосовно русифікації всіх сфер життя суспільства, зокрема культури й освіти тощо [33, с. 99].

При більш ширшому вивченні пропонованої проблематики дипломницею було опрацьовано й газети не тільки рівня республіканського, але й обласного. Ця періодика не лише друкувала публікації республіканської й центральної преси, вона вміщувала й матеріали місцевого значення (й рівня). Саме це дозволило більш детально простежити політичний та культурний розвиток на теренах Західного регіону.

З поміж робіт, де розкриваються окремі аспекти політико-культурного та ідеологічного контексту західноукраїнських земель у складі Другої Речі Посполитої, варто назвати дисертаційні дослідження Л. Алексієвець,

С. Бочарова, М. Галай, О. Каліщук та монографічні праці М. Гетьманчука, М. Кучерепи та Я. Цецика, К. Романа.

Історико-політичні та політико-правові особливості утвердження румунського режиму на території Північної Буковини демонструють у своїх роботах В. Кройтор, І. Піддубний, Т. Рендюк. Важливі сторінки ідеологічної та партійної боротьби Закарпатської України в складі Чехословаччини репрезентують М. Болдижар, В. Гиря, Ю. Ладжун, політичний розвиток у складі Угорщини аналізує Р. Офіцинський.

При цьому, цілком очевидно, що основна увага дослідників зосереджена на аналізі т. зв. політики «радянзації» в Західній Україні та Північній Буковині в період Другої світової війни та перші післявоєнні роки. Так, стан наукової розробки (радянську історіографію) вказаної проблематики, що вирізнялася цілком зрозумілою заідеологізованістю репрезентують роботи В. Ананійчука, Б. Бабія, В. Варецького, М. Герасименка та Б. Дудикевича. Діаметрально протилежні дослідницькі підходи пропонують сучасні вчені В. Баран, О. Гуменюк, В. Ковалюк, К. Кондратюк, С. Кондратюк, М. Леськів, М. Литвин, В. Макарчук, які розкривають передумови, характер та наслідки насадження радянської політичної системи у вказаний період.

Проблематиці інформаційного впливу радянської влади на мешканців Північної Буковини в процесі інкорпорації краю до радянського політико-культурного простору присвячені дослідження Ю. Левіної.

До окремої групи можна віднести дослідження політико-культурної сфери західноукраїнського краю в радянський період, здійснені О. Кірсановою, І. Кошарним, В. Маланчуком.

Сучасний стан наукової розробки утвердження сталінського тоталітарного режиму в Північній Буковині буде неповним без робіт П. Брицького, С. Гакмана, І. Торончука, І. Фостія, В. Холодницького .

Політико-правові аспекти включення Закарпатської України до складу УРСР розробляють М. Болдижар, М. Макара, Д. Пеца, ідеологічні

трансформації політико-культурного простору – В. Міщанин, етнокультурна проблематика привернула увагу Л. Капітан.

Серед історичних досліджень, де розкриваються окремі трансформаційні процеси в політико-культурній сфері краю вказаного періоду варто назвати роботи І. Андрухів та П. Кам'янського, О. Бажана, В. Борщевича, Р. Голика, М. Кучерепи та В. Вісина, О. Павлович та ін.

Виняткову роль у протидії насадженню нових політико-культурних маркерів поведінки населення західноукраїнського регіону під впливом ідеології сталінізму відігравав український національно-визвольний рух кінця 1930-х – початку 1950-х рр. у всіх своїх інституційно-процедурних проявах, на що вказується в дослідженнях Т. Вронської, А. Горбаня, С. Гордійчука, В. Деревінського, В. Дзьобака, Г. Касьянова, Ю. Ленартовича, І. Патриляка, М. Пелешка, В. Резницької, Ю. Сороки, Г. Стародубець та ін. [22, с. 115].

Першу спробу розгляду, передовсім інституційно-процедурних механізмів утвердження сталінського тоталітарного режиму періоду 1939 – 1953 р. у вітчизняній політичній науці зробив Б. Ярош. Радянську специфіку утвердження тоталітарної політичної системи засобами пропаганди розкриває М. Кравчук, особливості політичної поведінки в цих обставинах досліджує В. Крупина [33, с. 100].

Сутність політичної поведінки та суспільних настроїв населення України періоду Другої світової війни глибоко розкриває В. Гриневич. Окремі аспекти окресленої проблематики в етнополітичному контексті розглядаються в роботах В. Гулая.

В основних опублікованих роботах автора розкриваються політико-правові причини, інституційно-процедурні практики та політико-культурні наслідки включення до складу УРСР в 1939 р. Західної України, 1940 р. – Північної Буковини, 1946 р. – Закарпатської України через політологічний аналіз феноменів «масової політичної свідомості», «політичної

легітимності», «політичної поведінки», «політичної мобілізації», «політичної соціалізації» та ін.

Таким чином, проаналізувавши та вивчивши різноманітні джерела по вивченню пропонованої теми бакалаврської роботи, доходимо висновку, що майже чверть століття, а це 30-і рр. – сер. 50-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях панував комунізм, який по своїй суті можна порівняти із жорстоким фашизмом. Вони схожі у своїх власних базових, засадничих характеристиках.

Аналіз джерельної основи бакалаврської роботи, говорить про те, що вона являється репрезентативною та дозволяє в цілому всебічно вивчити специфіку та особливості політичних й культурних змін в західноукраїнському регіоні УРСР на протязі 30-х – поч. 50-х рр. ХХ ст., що протікали під тотальним впливом зміцнення ідеології сталінського тоталітаризму, охарактеризувати період утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях 1939 – 1953 рр.; окреслити інституційно-процедурні та політико-правові механізми цього процесу; показати вплив ідеологічних радянських цінностей, ідей уявлень, орієнтацій на людину, на групу людей; виявити вектори змін в політичній культурі тогочасного суспільства, зокрема жителів західноукраїнських земель, а саме в часі до та уже після встановлення й зміцнення радянської тоталітарної диктатури.

РОЗДІЛ II

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ: КІН. 1930-Х – ПОЧ. 1950-Х РР.

2.1. Радянські ідеологічні пріоритети західноукраїнського регіону в умовах сталінського режиму

На протязі 2-ї пол. 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на українських землях, які входили до складу Союзу РСР, було насильно насаджено тоталітарний режим Й. Сталіна з тотальним ідеологічним диктатом. Попри суттєві відмінності в ціннісних і орієнтаційних засадах політичних режимів тоталітарного спрямування періоду 30 – 50-х рр. ХХ ст., для тоталітаризму в цілому характерним були принципові світоглядні аспекти, що передбачали застосування насильницьких механізмів [22, с. 72].

Виявом зазначених змін й процесів постає домінування тотальність ідеології та політичної складової над всіма решту сферами життя тогочасного суспільства. Тотальність ідеології виступає засобом маніпуляції, тобто засобом до зміни людини та мас. Ідеологія радянського тоталітаризму використовує терор, послаблює критичне мислення. Суть ідеології радянського тоталітаризму мала на меті створення «одновимірної людини», що буде сприймати світ через призму комуністичної ідеології.

«Знищення культурно-ментальних засад української нації відіграло вагомому роль у реалізації курсу на утвердження ідеології сталінізму Насаджена у насильницький спосіб система політико-культурних пріоритетів повинна була міцно утримувати в своїх ідеологічних «лещатах» українську радянську націю як частину радянського народу» [22, с. 116].

Дослідження політичного і культурного простору українських земель на теренах Північної Буковини, Західної України й Підкарпатської Русі (що на протязі 20 – 30-х рр. ХХ ст. були в складі Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Румунії й дозволяє говорити про утворення протестної активності та протестної свідомості, що в кінцевому результаті свідчить про «загострення ідеологічної боротьби українського національного руху» у його різноманітних виявах, напружах із радянською ідеологією. Це загострення вилилося у жорстке протистояння комуністичного сталінізму з ОУН і УПА – українським національно-визвольним рухом, пік якого припав на сер. 40-х – поч. 50-х рр. [23, с. 206].

Проте є і позитивні (хоча і зовсім малі) сторони радянізації західноукраїнських земель, а саме:

- наділення найбіднішого селянства землею;
- боротьби із безробіттям;
- покращення медичного обслуговування;
- розвиток системи освіти;
- розвиток системи культури.

Проте, все вищезазначене не може перекрыти ті страшні, звірські злочини сталінського режиму відносно українського народу.

Головною передумовою встановлення комуністичного радянського режиму на теренах Північної Буковини (в цілому Західної України) стало захоплення радянськими військами цих територій в роках 1939 і 1940 р.

Серед чинників, які спричинили такі процеси варто назвати наступні:

- використання національних інтересів українців;
- маніпуляція прагнення українців до возз'єднання;
- втілення в реальність геополітичних планів радянської комуністичної влади.

Процес включення земель Західної України до УРСР значно посилило загальний потенціал народу українського в прагнення та бажанні зберегти територіальну цілісність України.

Отож, до кроків, які легітимували та закріпили радянську владу на Західній Україні відносимо:

- ухвалення «Народними Зборами декларації про встановлення радянської влади та приєднання до УРСР»;
- націоналізація промисловості;
- конфіскація поміщицьких земель;
- націоналізація банків.

Окрім прописаного вище варто наголосити, що відбувалися і наступні процеси:

- концентрація радянської влади у центрах політичних, а саме: міськкоми партії, райкоми партії;
- заборона українських політичних партій;
- заборона польських політичних партій;
- заборона єврейських політичних партій;
- заборона громадських об'єднань;
- створення цілої розгалуженої мережі радянських, комуністичних організацій громадського спрямування, а саме: піонерія, комсомол, профспілки, що відігравали роль філій партійних органів та активно засвідчували контроль КПРС – КПУ над цілою системою тогочасних державних органів і установ [22, с. 116].

Варто наголосити і на тому, що радянська зачепила і охопила всі сфери життя тогочасного суспільства. Наприклад, інтенсивно проходила реорганізація:

- медицини;
- культури;
- освіти.

У селах та містах проходив процес відкриття численних безкоштовних:

- амбулаторій;
- пологових будинків;
- лікарень;
- медичних пунктів,

Всі вони підлягали обслуговуванню великої кількості медичних працівників, які прибули на західноукраїнські землі.

Варто відмітити і те, що проходили трансформації у освітній сфері, а саме:

- запровадження обов'язковості щодо загальної освіти;
- запровадження безкоштовності та доступності відкриття шкіл;
- запровадження безкоштовності та доступності відкриття училищ;
- запровадження безкоштовності та доступності відкриття університетів [72, с. 88].

Посібники й підручники відображали всю тогочасну радянську офіційну ідеологію. Цією ідеологією був наповнений весь навчальний та виховний процес. При цьому абсолютно відкидалися будь-які можливості плюралізму, нав'язувався атеїзм, відкидалася та заперечувалася християнська мораль.

Всі вищеописані зміни впливали на моральний і психологічний стан людей, впливали на соціум, впливали на політичні орієнтації, впливали в цілому на всю систему цінностей народу.

Однак українці, які були виховані впродовж багатьох років на гранті почуттів високої культури, глибокої християнської моралі, поваги і самодостатності, були змушені все це приховувати. Вони вимушені були так zorganizувати свою поведінку, яка б виливалася у потрібному для комуністів покірному мовчанні [22, с. 115]. Серед широкого загалу українців західних областей УРСР формувалися такі важливі риси як відсторонення та замкнутість. Все це породжувало роздирання їхньої душі, її «роздвоєння»,

також породжувало недовіру до ворогів-загарбників, до чужинців (були випадки, коли недовіра виникала і до своїх) тощо.

2.2. Трансформація ідеологічних пріоритетів та розгортання протестного руху населення в новоутворених західноукраїнських областях УРСР

Потрібно підмітити, що існувала великий розрив, велика дистанція між тогочасними спільнотами, яка була породжена відмінностями в політичній культурі, відмінностями в стереотипах, відмінностями в конфесійній приналежності, відмінностями в мові.

В той же час, прослідковується взаємодія між представниками інших міжетнічних відносин.

Наголошуємо, що серед інших характерних рис, що досить суттєво вплинули на процес трансформації і змін в суті політичних і культурних цінностей жителів зазначеного регіону можна назвати суттєву дистанцію між ментальністю населення села і міста. Досить суттєвим стало самоусунення власне самих українців від проживання в містах, адже визначальною цінністю на той час визнавалася придатна до життя земля в селі [23, с. 206].

Що ж до питання етнічної складової регіону західних областей УРСР, то на початок ХХ ст. на Галичині стали поляки й українці, на Буковині стали українці й румуни; Підкарпатської Русі – то була велика угорська група та українці. Значну вагу на цих територіях мала єврейська меншина.

Українці практично були позбавлені:

- контролю над органами самоврядування;
- контролю над державним управлінням та над державною владою;
- контролю над промисловим виробництвом;

- контролю над соціальною інфраструктурою;
- контролю над засобами комунікації.

Причина такого становища крилася в тому, що територія України належала (була насильно захоплена) різним державам, а тому довготривале бездержавне становище, пригноблене становище, зумовлювали вищезазначену ситуацію. При цьому всьому представники української нації були найчисельнішою (найбільшою) етнічною групою, однак при цьому всьому поступалися румунам, полякам, євреям, німцям за впливом на соціально-економічні процеси, суспільні процеси.

Міцні стереотипи масової свідомості українців сформувалися внаслідок виразних особливостей західноукраїнського регіону. Багатий землевласник асоціювався із румуном (або/чи поляком), торговець асоціювався із євреєм, а селянин асоціювався із українцем [22, с. 116].

«Зверху» проходив процес асиміляції. Така асиміляція охоплювала певну частину української суспільної верхівки, а саме:

- шляхту,
- інтелігенцію,
- духівництво,
- міщан.

Також розглядаючи суспільні відносини варто сказати про побутування стереотипу «свій – чужий». Наприклад науковець Монолатій Іван так характеризує характерні особливості західноукраїнського регіону: «Мали місце тут прояви всіх типів цих відносин: дружніх, нейтральних, нерівних, неприязних. Їхня амплітуда коливалася між полюсами доброзичливості, толерантності, співпраці, передусім економічної, міжкультурного діалогу та ізоляціонізму, нетерпимості, підозри, відчуження і навіть ворожості. Досліджувана територія являла собою переплетіння культур основних етнонацій – шляхетської польської, боярської румунської, а також традиційних – української й єврейської. Тут співіснували і взаємодіяли

релігії (християнство: римо-, вірмено- і греко-католицизм, православ'я, протестантизм; юдаїзм), етноси (українці, поляки, румуни, молдавани, німці, вірмени, росіяни, євреї та ін.), носії принципово відмінних цивілізацій (візантійської, латинської, близькосхідної)» [23, с. 207].

Стереотип «свій» – «чужий» спроектовувався на мовну й релігійну сферу. Суттєвою ознакою вкорінення в людській свідомість стереотипу «свій – чужий», перш за все була прив'язка до певної території, що в свою чергу ставило акцентування на релігійну та національну ідентичність.

Окрім релігійного чинника, окрім церкви, величезний вплив на плин процесів на західноукраїнських землях мали й тогочасні політичні партії, які були теж структуровані за етнічним принципом. Ідеологія тих партій формувалася на ґрунті етнічної приналежності.

В свою чергу партії Західного регіону УРСР вирізнялися своєю ідеологією. І саме від того, яку політичну платформу сповідувала та чи інша політична сила, який саме ідеологічний чинник в їх діяльності був доволі сильним фактором, і залежало майбутнє України. Партії могли стимулювати до об'єднання українських земель, до об'єднання самих українців і до подальшого ходу їх дій.

Всебічний аналіз еволюції й витоків ідеологічних засад сталінського тоталітарного режиму на теренах західних областей УРСР дозволяє констатувати, що протягом 2-гої пол. 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на українських землях, що були в складі СРСР, насаджувався сталінський тоталітарний режим, що характеризувався певним ідеологічним диктатом.

РОЗДІЛ III

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ТА ШТУЧНЕ ФОРМУВАННЯ В РЕГІОНІ ТОТАЛІТАРНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. Прояви екстремізму в політичній поведінці населення Західної України перед початком Другої світової війни

Відзначимо, що проголошення незалежної Карпатської України було значним проявом волі населення регіону. Власне «Карпатська Україна пройшла короткий шлях від політичного регіонального автономізму до державної незалежності з перехідним авторитаризмом» [22, с. 118].

Терени Закарпаття то перший український, що відчув всю складність і своєрідність геополітичних змін в часи, що передували Другій світовій війні. Вельми проблематичним було питання репресій в цьому регіоні, репресій, що в перші тижні опісля окупації Карпатської України були розгорнуті угорськими військовими.

Окупація Угорщиною Карпатської України «зняла «українське питання» з порядку денного аж до періоду загострення німецько-польських відносин [72, с. 95]. Гітлер А. поступився перед СРСР Західною Білорусією, Західною Україною, Литвою, Латвією, Естонією на обмін і спільні дії супроти Польщі [72, с. 95].

Жорстоких репресій зазнали члени «Карпатської Січі» (організації), що надали вельми сильний опір угорським військам під час наступу в березні місяці на Карпатську Україну.

Досить часто були випадки, коли розстрілювали «січовиків» без суду, Найчисельнішими були розстріли на «новому» кордоні Польщі й Угорщини на теренах Карпат. Розстріляними були в більшості вихідці із Галичини. Саме вони брали активну участь в розбудові «Карпатської України», а пізніше були депортовані в глиб Польщі.

Також розстріли були здійснені без суду і слідства, по двох сторонах кордону Польщі й Угорщини. До прикладу, існують факти жорстокості окупантів: «в районі села Оноківці, розстріли членів Карпатської Січі фіксувалися навіть кінознімальним апаратом» [72, с. 95].

Становлення угорської влади на Карпатській Україні в перші місяці супроводжувалися великими репресіями супроти діячів політичного українофільського руху. В кінцевому результаті відбулося створення цілої мережі концентраційних таборів і тюрем.

Окупація Карпатської України, що протікала в прискореному темпі не породила різке становлення угорської влади. В певних регіонах збройний опір цілих загонів Карпатської Січі існував в вигляді партизанської боротьби.

Тут варто сказати і про Польщу. Спроби розв'язати національне питання Польщею та її урядом відбувалися через політику асиміляції. Так, еволюція політичного устрою тогочасної Польщі в бік тоталітаризму закінчилися створенням в 1937 році проурядової партії під назвою «Табір національної єдності». Прибічники авторитарних методів керівництва, що згуртувалися довкола Е. Ридз-Смігли, поставили собі за мету – об'єднати польське суспільство довкола ідеї оборони польської держави.

Міністерство військових справ тогочасної II Речі Посполитої в документувало, що «всі слов'янські меншини слід піддавати цілеспрямованому асиміляційному впливові з метою щонайтісніше пов'язати їх з Польщею. За Законом «Про громадянство» від 31 березня 1938 р. місцева польська влада отримала право позбавляти нелояльних громадян права польського громадянства» [65, с. 10].

Для втілення в життя вищезазначеного польським урядом були задіяні:

- урядові структури;
- збройні сили;
- громадські організації.

Ситуація, що склалася призвела до досить таки масштабного загострення протистояння між українським і польським населенням. Відзначимо і той факт, що в часи, що передували війні на південно-східних теренах Польської держави, був активізована колонізаторська діяльність «Корпусу охорони прикордоння».

В той час, українське населення було виселене із прикордонної смуги. Українців усували із установ зв'язку й транспорту. Так, в серпні місяці 1939 року на сторінках польської преси був надрукований циркуляр Міністерства юстиції, де фіксувався акцент на необхідності арешту «ненадійного українського елемента» з-поміж міської і сільської інтелігенції та ув'язнення його в концтаборі Береза Картузька» [65, с. 11]. Найактивніше в цьому процесі було власне тогочасне місцеве польське населення.

В часи закінчення процесу розколу ОУН і кристалізації ОУН(б) – ця організація пропагувала ідеї українського революційного руху та «створення спільного фронту боротьби «поневолевих народів» СРСР проти центральної влади» [83, с. 24].

Міжвоєнна Польща застосовувала цілий спектр насильницьких засобів асиміляторської, дискримінаційної, колонізаційної, полонізаційної політики, від якої страждали не тільки українці, але і представники єврейського населення.

Модель взаємодії українців Західної України із державними структурами Другої Речі Посполитої, в умовах наростання авторитарних тенденцій призвела до конфронтації, набрала все більших розмахів із початком Другої світової війни.

Підсумуємо, що характерною рисою політичної поведінки населення Північної Буковини, Західної України, Підкарпатської Русі протягом 2-гої пол. 30-х рр. ХХ ст. була її екстремізація, що існувала як рішуча відповідь на розгортання авторитарних тенденцій в політико-культурному й суспільно-політичному житті західноукраїнських земель.

3.2. Закарпаття в умовах сталінського тоталітарного режиму

Варто відзначити, що «возз'єднання Закарпатської України з основним масивом українських етнічних земель у складі Української РСР відповідало докорінним інтересам українського народу» [72, с. 101].

Станом на осінь 1944 року, появилася реальна можливість здійснити (реалізувати) споконвічні мрії українського народу (українців), що жили на своїх етнічних територіях, які були окуповані Угорщиною, мрії щодо возз'єднання із Україною, виходячи із наступного:

- українці краю усвідомили остаточно, що їм варто самим вирішувати свою майбутню долю;
- українці краю усвідомили остаточно, що їм варто добровільно влитися у «єдину сім'ю українського народу»;
- на протязі 6-ти років угорського панування на західноукраїнських землях, закарпатці відчули на своїй «власній шкірі» всю гіркоту, жорстокість угорської військової диктатури;
- Війська Чехословаччини навідріз відмовилася захистити Карпатську Україну в часи нападу на західноукраїнські землі Угорщини;
- населення західноукраїнського регіону на той час ще не знало реальної дійсності радянського тоталітаризму;

- населення західноукраїнського регіону на той час ще не знало про голодомор;
- населення західноукраїнського регіону на той час ще не знало ГУЛАГи, до яких потрапили жителі Закарпаття, які рятувалися від тогочасних угорських окупантів.

Так, 20 числа жовтня місяця 1944 року, чехословацька влада, вирішила про «від'їзд в Закарпатську Україну урядової делегації та чолі з міністром економіки та реконструкції Ф. Немецом» [22, с. 120]. В склад цієї делегації, не увійшло ні одного українця із Закарпаття, не було і жодної людини, яка б розмовляла українською (русинською) мовою.

«Майже відразу чехословацька урядова адміністрація в Закарпатській Україні вступила в гострий конфлікт із командуванням 4-го Українського фронту у питанні набору добровольців до Червоної армії». Вже на кінці жовтня місяця 1944 року, в період опісля звільнення території Закарпаття від німців, з метою «з'ясувати настрої місцевого населення щодо його ставлення до СРСР» туди приїхав Хрущов Микита [72, с. 40].

У територіальних межах міста Мукачеве, у лавах партизанського загону, яким керував А. Тканко, М. Хрущов мав зустріч із членом Комуністичної партії Чехословаччини товаришем Туряницею. Туряниця, в свою чергу, запевняв, що «великих зусиль приєднати Закарпаття до СРСР не знадобиться, адже населення прагне до Радянського Союзу і лише треба оформити це прагнення у вигляді відповідних резолюцій і петицій» [72, с. 41]. Завдячуючи допомозі таємно надісланих із міста Києва «працівників ЦК КП(б)У та членів Військової Ради 4-го Українського фронту», які були очолювані Л. Мехлісом, окреслене питання досить швидко було сплановано вирішене.

Проте, із територією Закарпаття, цілком несподівано, виникає непередбачена проблема. Появилися сили, що заявили своє обурення щодо включення Закарпаття в склад Української РСР. Це перш за все були русини,

які керувалися «ієрархи місцевої православної церкви». В цій ситуації, вони діяли не через Микиту Хрущова, а, власне, напряду звернулися до самого Йосифа Сталіна [23, с. 210].

З огляду на досить таки сприятливу воєнну й політичну ситуацію на протязі місяця жовтня 1944 року, влада Союзу РСР організаційно забезпечила та ретельно підготувала цілковите загострення політичної й суспільної кризи на досить таки великих території західноукраїнських етнічних земель, а саме – Карпатській Україні (Підкарпатській або ж Закарпатській Україні, Русі) [83, с. 55].

На той час продумано утворювалося ціла розгалужена мережа народних комітетів, що представляли органи тогочасного радянського місцевого самоврядування. Необхідно зазначити, що їхнє формування тільки фрагментарно було із ініціативи народної. Ключову роль в цьому процесі взяли на себе «представники військового командування Червоної армії», а вони у свою чергу призначали керівників населених пунктів на Закарпатті [83, с. 56].

Так, радянська нова влада своїми вчинками та діями, дала цілковито всім зрозуміти (місцевому населенню), що ніколи не буде повернення в сторону «чеського плюралізму» із розширеною багатопартійною системою. В той час розпочалося формування радянської однопартійної політичної системи, системою, яка відігравала монополізуючу роль в тогочасному суспільстві.

Відмітимо, що створена «Комуністична партія Закарпатської України (КПЗУ)», що функціонувала на теренах Закарпаття впродовж із жовтня місяця 1944 року і аж до 15 грудня 1945 року, стала цілковитою « правонаступницею Закарпатського крайового комітету КПЧ», що діяв 21 – 38 рр. ХХ ст. [83, с. 57].

Однак, 1-ші ознаки (вияви) обмеження існування (функціонування) ідеологічного та політичного плюралізму на теренах Закарпатської

(Підкарпатської) України треба віднаходити у «діяльності інспірованих радянськими спецслужбами партизанських загонів» на протязі літа – осені 1944 року. І хоч суттєвого впливу на військовий сценарій, стратегічно-тактичний сценарій вони не мали, однак їхній особовий склад (перш за все керівний), пригодився для реалізації цілої низки завдань по радянзації краю в площині абсолютно кожного населеного пункту на теренах України Закарпатської.

На цьому шляху, конкретні прізвища певних осіб, які були в лавах закарпатських партизанів, панівною радянської комуністичну ідеологією КПРС – КПУ, були вписані в протікання наступних десятиліть. Власне, їх всебічно було використано для так би мовити «міфологічного створення світлого образу героїчних визволителів трудового Закарпаття» від іноземного рабства та поневолення [22, с. 121].

На сам кінець відзначимо, що не зважаючи на використання різних методів комуністичної пропаганди, радянському тоталітарному режиму, не вдалося повністю вкласти в масову свідомість українців «советські» ідеали. Вже в часи лібералізації радянського режиму, почався процес відторгнення радянських ідеалів, що протікав не лише на Західній Україні, але й відбувався й на Сході та Півдні України.

РОЗДІЛ IV
ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НА ТЕМУ
«УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД РАДЯНСЬКОГО
ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
ВПРОДОВЖ 1939 – 1953 РР.»

ПЛАН-КОНСПЕКТ
з історії України

Клас: 11

Тема: «Утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях впродовж 1939 – 1953 рр.»

Вступне слово: сучасна Україна є прикладом територіально неоднорідного суспільства з вираженими особливостями в різних типах ідентичностей. Окремий вимір політико-культурної трансформації українського суспільства складають проблеми регіоналізації, самоорганізації суспільних груп, їх ціннісні орієнтації, ставлення до перетворень, відповідні прояви політичної поведінки. Відтак актуалізуються проблеми політичного структурування української соціуму, закономірностей трансформацій окремих суспільних груп, територіальних спільнот та подібне.

Науковий інтерес прикутий до різноспрямованості ціннісних настанов, їх поведінкових проєкцій у політиці, настроїв, орієнтацій, зокрема й глибоко закорінених у «колективному несвідомому» – як результат минулого досвіду політичного життя певної групи. Окреслене спонукає до теоретичного аналізу регіонального виміру політичної культури – особливо в умовах кризових «розламів», політичних змін, подолання наслідків тоталітарної

ідеології (з її яскраво вираженою міфологізацією та стереотипізацією соціально-політичного життя), виходу на поверхню латентних переконань, орієнтацій, звичаїв тощо.

Мета уроку полягає в вивченні процесу політико-культурної трансформації західноукраїнського регіону в умовах утвердження ідеологічних засад радянського тоталітарного режиму на протязі 1939 – 1953-ті роки.

навчальна:

вивчити:

- процес насадження радянського тоталітарного режиму на теренах західної України в 30-ті – 50-ті рр. ХХ ст.;
- історичний, політичний вимір тоталітаризму на західноукраїнських землях;
- ідеологічну сутність політико-культурного життя західноукраїнських земель в складі УРСР;
- особливості ідеологізації суспільного життя Західної України, як основи утвердження та зміцнення тоталітарного режиму;
- розгортання супротиву сталінському політичному режиму на західноукраїнських землях;
- появу протестного потенціалу політичної культури мешканців Західного регіону УРСР.

розвивальна

розвивати:

- навички для аналізу історичних джерел,
- бажання та здібності учня працювати в групах;
- вміння учня логічно мислити;

- вміння виділяти ключові речі;
- самостійно працювати із методичним матеріалом, навчальним підручником;
- пізнавальну зацікавленість;
- навички роботи з історичною картою;
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

виховна:

виховувати

- толерантне ставлення до думки решту учнів;
- почуття патріотизму на прикладі зародження протестного руху на теренах західних областей УРСР в роки, що передували Другій світовій війні;
- повагу до нашої держави України;
- формування національної свідомості учнів;
- мотивацію навчальної діяльності учнів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання:

- підручник з історії для 11 класу «Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М. Новітня історія України : підруч. для учнів загальноосвітніх навч закладів. 4-те видання, доопрацьоване й доповнене. Київ : Генеза, 2001. Ч. 2: 1939 – 2001: 11-й кл. 2001. 381 с.»
- опубліковані документи;
- адміністративна карта УРСР 40-х 50-х рр. ХХ ст.;
- ноутбук.

Основні терміни:

- «*Ідеологія* – організована у систему сукупність ідей у формі соціально-економічних моделей, настанов, гасел, програмних документів партій, філософських концепцій тощо».
- «*Тоталітаризм* – система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності як економіка і господарство, культура, виховання, релігія».
- «*Опозиція* – протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим, партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем».
- «*Радянський Союз*, офіційна назва – Союз Радянських Соціалістичних Республік – федеративна соціалістична держава в Північній Євразії, яка існувала з 1922 по 1991 рік».
- «*Політична культура* – сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. Політична культура охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян».
- «*Історичний метод* — метод дослідження, заснований на вивченні виникнення, формування та розвитку об'єктів у хронологічній послідовності. Завдяки використанню історичного методу досягається поглиблене розуміння суті проблеми і з'являється можливість формулювати більш обґрунтовані рекомендації по новому об'єкту».

Основні постаті: Й. Сталін.

План

1. Ідеологічні засади тоталітарного режиму на теренах західних областей України: кін. 1930-х – поч. 1950-х рр.
2. Радянські ідеологічні пріоритети західноукраїнського регіону в умовах сталінського режиму.
3. Трансформація ідеологічних пріоритетів та розгортання протестного руху населення в новоутворених західноукраїнських областях УРСР.
4. Особливості політичної поведінки населення на західноукраїнських землях та штучне формування в регіоні тоталітарної політичної культури.

Хід уроку

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
	1. Організаційний момент	Привітання, перевірка присутніх		
	2. Перевірка домашнього завдання		<p>1) Чому радянська влада не хотіла іти на поступки населенню західноукраїнських областей?</p> <p>2) Які адаптивні форми політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах</p>	

			<p>формування тоталітарної політичної культури</p> <p>Ви знаєте?</p> <p>3) Що Ви знаєте про Головне управління виправно-трудоих таборів, трудових поселень та місць ув'язнення (концентраційних таборів)?</p> <p>4) Охарактеризуйте діяльність на західноукраїнських теренах Організації українських націоналістів?</p>	
	3. Етап мотивації	Перегляд уривку із документального фільму «Зародження протестного потенціалу політичної культури мешканців новоутворених західних областей УРСР: кін. 1930-х – поч.1950-х рр.»		
	4.Актуалізація опорних знань і навичок		<p>1) Яку епоху ми вивчаємо?</p> <p>2) Проаналізуйте офіційний дискурсу з приводу опозиційних настроїв на теренах Західного регіону України кін. 1930-х – поч.</p>	

			<p>1950-х рр. (матеріали преси, партійні документи).</p> <p>2) Розкрийте неофіційний дискурс (публіцистичні твори, статті, щоденникові записи), що відображають основні світоглядні домінанти опозиційних настроїв на теренах Західного регіону України кін. 1930-х – поч. 1950-х рр.</p> <p>3) Охарактеризуйте державну політику радянської тоталітарної держави кін. 1930- х – поч. 1950-х рр.</p> <p>4) Визначте особливості та механізми впровадження політичних рішень у ідеологічне життя УРСР, зокрема Західного регіону України.</p> <p>5) Які передумови формування та основні причини</p>	
--	--	--	---	--

			виникнення екстремізації політичної поведінки населення західноукраїнського регіону в умовах геополітичних загроз напередодні Другої світової війни?	
5.Вивчення нового матеріалу	<p>Вплив радянської ідеології на всі сфери тогочасного життя українського суспільства був всебічним. Радянська ідеологія визначала суть і характер правових, панівних норм.</p> <p>Для тоталітарної політичної культури характерний жорсткий диктат єдиної, пануючої політичної партії Радянського Союзу – ВКП (б) і правлячої в Радянському Союзі партійної номенклатури (правлячого політичного класу) над процесами цінностей, принципів політичної діяльності, обмеженням прав кожного окремого індивіда в суспільстві.</p> <p>В умовах зміцнення тоталітаризму, феномен масової політичної свідомості «осмислюється в його зв'язку із політичною поведінкою</p>	<p>1) Що таке опозиція?</p> <p>2) Що таке екстремізації політичної поведінки?</p> <p>3) Що Ви знаєте про боротьбу українців за право мати свою власну державу на прикладі діяльності ОУН, УПА ?</p> <p>4) Дайте характеристику політико-правовим та інституційно-процедурним механізмам насадження сталінського тоталітарного режиму в західних областях України?</p>		

		<p>індивіда». На ґрунті аналізу та вивчення наукових джерел з'ясовано, що в формуванні тоталітарної політичної свідомості на теренах Радянського Союзу велику і роль відігравав інформаційний простір, ЗМІ. Структури партійної пропаганди, слідкували за всіма інформаційними каналами, державні цензори визначали поведінкові норми в суспільстві, борячись при всьому цьому з так званим «буржуазним націоналізмом».</p> <p>Сам процес «політико-культурної трансформації» Західноукраїнського регіону в роки його включення до складу Радянського Союзу був скерований на пришвидшене штучне насадження «інституційно-процедурних засад функціонування інформаційного простору» методами пропаганди під пильним наглядом радянських спецорганів. Внаслідок цього руйнувалися культурно-ментальні засади краю, відбувалися негативні зміни у структурі масової свідомості мешканців</p>		
--	--	--	--	--

		<p>регіону.</p> <p>Специфіка сталінського тоталітаризму, прагнення Й. Сталіна уніфікувати всі сторони життя суспільства (суспільно-політичного життя), його бажання позбутися «ворожих класових та національних пережитків» вилилися в нищенні національних традицій українців.</p> <p>Вимір ідеологічний політики сталінського окупаційного режиму розглядається в контексті боротьби радянського лідера із українським підпільним національно-визвольним рухом в кінці Другої світової війни і в період перших післявоєнних років, агресивного несприйняття української національної ментальності. Радянський режим сприймав оточуюче середовище через завісу «свій-чужий». Ідеологічна сторона окупації здійснювалося на засадах жорстких репресій, насадження шовіністичної ідеології.</p>		
	<p>6.Систематизація і узагальнення знань</p>		<p>Дидактична гра «Історичний футбол»</p> <p>Запитання :</p> <p>1) Що Ви знаєте про сталінські</p>	

			<p>репресії?</p> <p>2) Охарактеризуйте репресії як метод покарання?</p> <p>3) Яке ідеологічне обґрунтування репресій?</p> <p>4) Назвіть найбільші масштабні репресивні акції сталінського періоду?</p> <p>4) Які хронологічні межі проведення сталінських масових репресій?</p>	
	7. Висновки	<p>Таким чином, із метою проведення глибоких змін в системі суспільно-політичних відносин, ліквідації можливої конкуренції, можливих персоналій в боротьбі за владу, із метою придушення національно-визвольного руху в західноукраїнському регіону та із метою інституціалізації радянської комуністичної влади вводилась в політичну площину «депортаційна політика». Саме депортації слугували системою заходів щодо масового переселення мешканців західноукраїнських</p>		

		<p>території у глибин Радянського Союзу, натомість – направлення у західні області УРСР людей із російською ментальністю, російськомовних громадян тощо. Все це відбуватися у формі насильницьких методів. Повоєнний період, продовжував відзначатися чіткою спрямованістю процесів жорстокого тотального контролю правлячої радянської верхівки над всіма сферами життя українського народу, зокрема духовним життям, та контролем за всіма політичними проявами серед населення.</p>		
	8. Домашнє завдання		<p>Написати історичне есе про сталінські репресії на Західній Україні кін. 1930-х – поч. 1950-х рр.</p>	

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження теми бакалаврської роботи дозволяє зробити такі наступні ґрунтовні висновки.

Аналіз історіографічного стану вивчення наукової розробки окресленої теми засвідчив про часткове її осмислення в українській і зарубіжній політичній науці. Водночас анексія західноукраїнських областей до радянського простору, трансформація і зміни в політико-культурній сфері Західного регіону України у роки зміцнення сталінського тоталітарного режиму є тією історичною віхою що дає змогу зробити аналіз сутності й етапів розвитку політичної культури, національної свідомості, соціалізації суспільства в конкретних історичних реаліях на регіональному й загальнонаціональному рівнях.

З огляду на сказане, в бакалаврській роботі проаналізовано дослідження стосовно окремих складових частин «політики радянізації». В той же час значно розширено фактологічну базу для наступних історичних інтерпретацій через опрацювання спогадів очевидців, вивчення тогочасної періодики. Використанні в роботі джерела дають змогу продемонструвати у історичній ретроспективі характер, наслідки штучного насадження ідеологічних, політико-культурних пріоритетів сталінізму в західноукраїнському регіоні.

Концептуальне вивчення самого феномену тоталітаризму у ретроспективі 1939 – 1953 рр. було здійснене в рамках теорії тоталітарної диктатури, концепції тоталітарного руху, політико-культурного підходу. Теоретико-методологічна база вивчення радянської тоталітарної ідеології була розширена за рахунок подання новітнього понятійного апарату, до якого включено такі базові поняття, як: національна свідомість, ідентичність, політична культура, політична діяльність, регіон тощо. Також, теоретико-методологічна база вивчення радянської тоталітарної ідеології

була розширена ще і за рахунок концептуального розуміння самого феномену тоталітаризму, а це дало можливість в комплексі вивчити політико-культурні трансформації, що відбувалися в Західному регіоні УРСР впродовж 1939 – 1953 рр. Окреслено можливість співвіднести неформальні і формальні складові тоталітарної політичної системи, вплив цінностей на особистість та на групи осіб, визначено перспективні й реальні вектори змін політичної культури поведінки жителів західних областей УРСР до встановлення тоталітарного диктату та після нього.

Розкрито «ідеологічну варіативність» тоталітарних політичних режимів. Це дозволило виокремити специфічні риси ідеології радянського тоталітаризму на різних етапах його утвердження, а власне від часу зародження його наприкінці 20-х рр. ХХ ст., аж до піку ціннісно-орієнтаційних засад 50-х рр. ХХ ст. При цьому всьому, вказано на спільні риси які притаманні сталінізму й тоталітарним ідеологіям інших тогочасних держав (перш за все мова йде про німецький нацизм).

Досліджено ідеологічні суперечності на західноукраїнських землях 1920 – початку 1930-х років, особливо конфронтацію та ворожість у українсько-польських відносинах з початком Другої світової війни. Історичний аналіз політико-культурного простору Західних областей УРСР дозволив зробити висновок про зародження і формування в цьому регіоні протестної культури, інакомислення, що з часом вилилося в жорстке протистояння українського національно-визвольного руху щодо засад радянської комуністичної ідеології.

Вплив радянської ідеології на всі сфери тогочасного життя українського суспільства був всебічним. Радянська ідеологія визначала суть і характер правових, панівних норм; зорієнтовувала народ на служіння «вищій меті – побудові комуністичного суспільства». Держава та державна політика розглядалися як засіб досягнення цієї вказаної мети.

Визначено «трансформацію ідеологічних пріоритетів» сталінського тоталітаризму в західних областях України впродовж 1939 – 1941 рр., а це спричинило до «докорінної зміни засад політичної взаємодії в нових політико-правових й політико-культурних реаліях за загальносоюзними взірцями переходу: від засад плюралістичного до моністичного світогляду та одноманітного способу життя».

В бакалаврській роботі проаналізовано також відновлення сталінської диктатури на території західноукраїнського регіону на етапі завершення Другої світової війни, і в перші повоєнні роки. Ознаками цього зазначеного періоду був масовий насильницький вплив репресивно-каральних структур та партійних структур радянського тоталітарного режиму.

В бакалаврській роботі окреслено специфіку масової політичної свідомості, як складової тоталітарної політичної культури. Тоталітарна політична культура розглядається як різновид політичної культури, історично та соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей в умовах утвердження тоталітарного режиму. Для тоталітарної політичної культури характерний жорсткий диктат єдиної, пануючої політичної партії Радянського Союзу – ВКП (б) і правлячої в Радянському Союзі партійної номенклатури (правлячого політичного класу) над процесами цінностей, принципів політичної діяльності, обмеженням прав кожного окремого індивіда в суспільстві.

В умовах зміцнення тоталітаризму, феномен масової політичної свідомості осмислюється в його зв'язку із політичною поведінкою індивіда. На ґрунті аналізу та вивчення наукових джерел з'ясовано, що в формуванні тоталітарної політичної свідомості на теренах Радянського Союзу велику і роль відігравав інформаційний простір, ЗМІ. Структури партійної пропаганди, слідкували за всіма інформаційними каналами, державні цензори визначали поведінкові норми в суспільстві, борячись при всьому цьому з так званим «буржуазним націоналізмом».

Сам процес політико-культурної трансформації Західноукраїнського регіону в роки його включення до складу Радянського Союзу був скерований на пришвидшене штучне насадження інституційно-процедурних засад функціонування інформаційного простору методами пропаганди під пильним наглядом радянських спецорганів. Внаслідок цього руйнувалися культурно-ментальні засади краю, відбувалися негативні зміни у структурі масової свідомості мешканців регіону.

Доведено, що специфіка сталінського тоталітаризму, прагнення Й. Сталіна уніфікувати всі сторони життя суспільства (суспільно-політичного життя), його бажання позбутися «ворожих класових та національних пережитків» вилилися в нищення національних традицій українців.

Вимір ідеологічний політики сталінського окупаційного режиму розглядається в контексті боротьби радянського лідера із українським підпільним національно-визвольним рухом в кінці Другої світової війни і в період перших післявоєнних років, агресивного несприйняття української національної ментальності. Радянський режим сприймав оточуюче середовище через завісу «свій-чужий». Ідеологічна сторона окупації здійснювалося на засадах жорстких репресій, насадження шовіністичної ідеології.

Визнано також і авторитарний вектор ідеологічних змін на Підкарпатській Русі періоду кінця 1930-х рр. Саме тоді коли край цей був в складі Чехословаччини (охопленої кризою), край прагнув національного й політичного самовизначення проте був на той час окупований Угорщиною. В свою чергу Угорщина реалізовувала свій курс, спрямований на нищівну мадяризацію життя українців, інструментами дискримінації та асиміляції.

В бакалаврській роботі, подано характеристику особливостям адаптивної поведінки жителів Закарпаття до умов функціонування радянського тоталітарного режиму. Радянізація в новоутворених

Чернівецькій, Дрогобицькій, Волинській, Львівській, Станіславській, Ровенській, Тернопільській областях була направлена на стирання національного і політичного колориту західноукраїнського регіону, штучне насадження єдиних стандартів політичної поведінки в умовах комуністичної, асиміляторської політики, стирання залишків ознак політики попередніх авторитарних режимів.

В бакалаврській роботі розкрито організовану участь мас у політичному житті УРСР через лекції, мітинги, збори, демонстрації тощо. Будь-який прояв політичної пасивності, керівною радянською верхівкою сприймався як неприйняття існуючого державного політичного режиму, а носії цієї пасивності зазнавали весь час тиску репресивно-каральних радянських органів.

В бакалаврській роботі аргументовано, що на території західних областей УРСР велась практика насильницького впровадження радянської моделі соціалізації. Органи влади та управління не обиралися жителями регіону, а формувалися політичними органами так званої «Червоної армії» під пильним і тотальним контролем НКВС. Проведення виборів до Українських Народних Зборів (проте з масованим використанням репресивно-каральних й партійно-ідеологічних структур), дозволило більшості жителям західноукраїнського регіону своїм голосуванням воз'єднатися із рештою українського народу.

ЦК КП(б)У й ЦК ВКП(б) заздалегідь ретельно відібрали за своєю структурою органи тимчасової влади й управління, при цьому всьому 1) заклали «законні основи» для включення західних українських територій в склад УРСР; 2) проведення чергових виборів до ВР УРСР й ВР СРСР; 3) проведення чергових виборів до сільських, міських, районних, селищних обласних рад «депутатів трудящих». Варто зауважити, що вибори до обласних рад характеризувалися практично абсолютним домінуванням радянської комуністичної електоральної практики.

В бакалаврській роботі досліджено соціальні і психологічні механізми гноблення партійною номенклатурою політичних прав жителів західноукраїнського регіону УРСР. Вказана модель політичної поведінки радянського керівництва була продемонстрована як в роки завершення Другої світової війни, так і в перше десятиліття вже опісля війни. Ті новоприбулі радянські місцеві «висуванці» і «керівні спеціалісти» створювали нову радянську бюрократію що мала не дуже високий як культурний так і невисокий загальноосвітній рівень.

В бакалаврській роботі з'ясовано, що становлення довготривалого радянського тоталітарного порядку йшло паралельно із процесом атеїзації, процесом знищення релігійної свідомості українського народу, а це значною мірою охарактеризовує морально-етичні процеси, що протікали в суспільстві. Церква намагалася бути незалежною від державного контролю, однак комуністична верхівка підривала основи самостійного функціонування церкви.

Місце церкви радянський режим прагнув заповнити своїми особистими базисними (грунтовними) установками маніпулятивного характеру. Релігійна свідомість віруючих українців зазнавала весь час штучних трансформацій як на рівні суспільному так і на індивідуальному рівні.

Із метою проведення глибоких змін в системі суспільно-політичних відносин, ліквідації можливої конкуренції, можливих персоналій в боротьбі за владу, із метою придушення національно-визвольного руху в західноукраїнському регіону та із метою інституціалізації радянської комуністичної влади вводилась в політичну площину «депортаційна політика». Саме депортації слугували системою заходів щодо масового переселення мешканців західноукраїнських територій у глибини Радянського Союзу, натомість – направлялися у західні області УРСР люди із російською ментальністю, російськомовні громадяни тощо. Все це відбуватися у формі насильницьких методів

Сказане вище негативно вплинуло на подальший хід становлення політико-культурного розвитку західноукраїнського регіону УРСР, особливо мова йде про повоєнний період, який продовжував відзначатися чіткою спрямованістю процесів жорстокого тотального контролю правлячої радянської верхівки над всіма сферами життя українського народу, зокрема духовним життям, та контролем за всіма політичними проявами серед населення.

Історичний та регіональний контексти вивчення змін політичної поведінки та свідомості українців в умовах радянського тоталітарного режиму, дозволяє говорити про подальші перспективи наукових розвідок, досліджень в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела:

1. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів / Упор.: М. І. Панчук (керівник), І. Л. Гошуляк, С. С. Діброва, Ю. І. Зінченко, Ю. А. Левенець, С. П. Пишко, Л. П. Польовий, А. А. Соловйова, О. А. Спирін, Д. С. Щедрина / Ред. кол. : І. Ф. Курас (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1994. 560 с.
2. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В двох томах. Т. 2. – 1941 – 1976 [Текст] / Ред. кол. : В. І. Юрчук (відп. ред.) та ін. Київ : Політвидав України, 1977. – 1022 с.
3. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В двох томах. Т. 2. – 1941 – 1976 / Ред. кол. : В. І. Юрчук (відп. ред.) та ін. Київ : Політвидав України, 1977. 1022 с.
4. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР, 1917 – 1939 : збірник документів та матеріалів [Текст] / [упорядники : М. Г. Вавричин ... [та ін.] ; Інститут історії партії при ЦК Компартії України, Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Інститут суспільних наук АН УРСР, Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР, Центральний державний історичний архів УРСР у Львові, Львівський обласний державний архів. Київ : Наукова думка, 1979. 556 с.

Література

5. Алексієвець Л. М. Польща в 1918 – 1926 рр.: особливості відродження

- національної державності, формування суспільно-політичного устрою : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. : 07.00.02 «Всесвітня історія»; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. 31 с.
6. Бабкіна О. В. Методологія дослідження політичного життя суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С. 3 – 8.
 7. Баран В. Київ Україна після Сталіна. Нарис історії 1953 – 1985 рр. Львів : МП «Свобода», 1992. 124 с.
 8. Болдижар М. Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини. Ужгород : УжНУ, 2001. 240 с.
 9. Болдижар М. М. Закарпатська Україна: державно-правовий статус і діяльність (кінець 1944 р. початок 1946 р.). Ужгород : Поличка «Карпатського краю», 1999. 103 с.
 10. Болдижар М. Справжнє народне волевиявлення. 1945 рік. *Закарпатська Україна: матеріали наук. конф., присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною, Ужгород, 26 травня 1995 р.* Ужгород : Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 1995. С. 73 – 78.
 11. Болдижар С. М. Правове становище Закарпатської України : (1944 – 1946 роки) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 20 с.
 12. Боляновський А. Соціальний аспект гітлерівського «нового порядку» в Галичині у 1941 – 1944 роках. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 33 / ред. кол. : Микола Крикун (відп. ред.) та ін. Львів : Львівський державний університет імені Івана Франка, 1998. С. 186 –

194.

13. Борщевич В. Т. Волинське духовенство у ХХ ст. : ідентичність, статус, еволюція : монографія. Луцьк : Волин. нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 584 с.
14. Бочаров С. В. Трансформація органів влади Другої Речі Посполитої (1921 – 1939 рр.). : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.02 «Всесвітня історія». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.Донецьк, 2004. 20 с.
15. Брехаря С. Г. Особистість як суб'єкт політики: мотиваційний аспект реалізації політичної влади : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.К, 2004.19 с.
16. Брицький П. Питання про Буковину і Бессарабію у міжнародній політиці в 1939 – 1940-х. *Питання історії України. Збірник наукових праць*.Т. 13. Чернівці, 2010. С. 46 – 49.
17. Брицький П. П. Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.). Чернівці : ЧДУ, 1995. 114 с.
18. Брицький П. Українське питання в радянсько-німецькій політиці напередодні і на початку Другої світової війни (серпень – вересень 1939 р.). *1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали Міжнар. наук. конф., Львів, 23-24 вересня 1999 р.* / ред. кол. : КондратюкКиївКиїв (гол. ред.) та ін. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 127 – 130.
19. Буковина в кон і європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) / В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар та ін.; за заг. ред.В. М. Ботушанського.Чернівці : Рута,
20. Вонсович С. Г. Дискурс тоталітаризму (політологічний аспект): монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2008. 200 с.
21. Вронська Т. В. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-

- визвольного руху в західних областях України (1944 – 1952) : монографія. Харків : Право, 2008. 264 с.
22. Гаврилів І. Західна Україна у 1921 – 1941 роках : нарис історії боротьби за державність: історіографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 472 с.
 23. Галай М. П. Освітня політика Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини: (на прикладі Тернопільського воєводства) : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України». Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль : [б.в.], 2013. 20 с.
 24. Галка К. Роль образу ворога в радянській ідеолого- пропагандистській роботі (1933 – 1941 рр.). Історичні та політологічні дослідження. Донецьк : Донецький національний університет, 2013. № 2. С. 177 – 188.
 25. Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою : українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.). Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. 432 с.
 26. Гиря В. І. Активізація проугорської іреденти на Закарпатті у 1920-х роках. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2013. Вип. 2(31). С. 18 – 23.
 27. Гиря В. Закарпаття в сфері угорських інтересів у 1919 – 1923 рр. *Carpatica – Карпатика*. Ужгород, 2003. Вип. 27 : Карпатський регіон: історія і культура. С. 88 – 101.
 28. Голод А. П. Політична поведінка населення регіону : монографія. Ужгород, 2012. 212 с.
 29. Гольдмаш П. Історія республіки Підкарпатська Русь. Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. 560 с.
 30. Гончарова Н. П. Зміни в суспільно-політичному та культурно-

мистецькому житті УРСР в 1920 – 1930-х роках : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2011.20 с.

31. Горбань А. В. Український самостійницький рух як форма громадянського протистояння і боротьби проти тоталітаризму (вересень 1939 – 1940-і роки). Черкаси : Вертикаль, 2011. 202 с.
32. Гриневич В. З історії формування українського радянської патріотизму у роки радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. конф.* 2005. Вип. 13. С. 419-433.
33. Гриневич В. А. Неприборкане різноголосся: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр.: історіографія питання. Київ; Дніпропетровськ : Ліра, 2012. 505 с.
34. Гриневич В. А. Суспільно-політичні настрої населення України у роки Другої світової війни : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси. Київ, 2008. 31 с.
35. Гулай В. В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2002.16 с.
36. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України після завершення Другої світової війни (1945 – 1953 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* № 502. *Держава та армія.* Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. С. 110-116.
37. Гуменюк О. В. Радянізація західноукраїнських земель у 1939 – 1941 рр. :

методи і напрями реалізації та сприйняття місцевим населенням : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України». Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2009. 20 с.

38. Данилець Ю. В. Православна церква на Закарпатті в часи «сталінщини» (1946 – 1953 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2013. Вип. 1. (30). Присвячено світлій пам'яті педагога і вченого М. В. Трояна (1932 – 1987). С. 46 – 56.
39. Дзюбан О. Матеріали до історії антибільшовицького руху опору у Львові в 1945 – на початку 1946 рр. *Україна в минулому: збірник статей* / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; [ред. колегія Я. Дашкевич та ін.]. Вип. 7. Київ – Львів : [б. в.], 1995. С. 163 – 179.
40. Заблоцький В. В. Політика українізації 20-х років: досвід та уроки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 737. Серія «Питання політології»: збірник наукових праць. Вип. 8. Харків, 2006. С. 70 – 77.
41. Закарпаття 1919 – 2009 років : історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; Редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с.
42. Ідейне виховання інтелігенції західних областей. *Радянська Україна. Орган ЦК КП(б)У, Верховної Ради і Ради Народних Комісарів УРСР*. 1945. № 54 (18 березня). С. 1.
43. Каліщук О. М. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни : науковий і суспільний дискурси; Національна академія наук України, Інститут українознавства

- ім. І. Крип'якевича. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2013. 509 с.
44. Капітан Л. І. Закарпаття повоєнного періоду : проблеми етнокультурного розвитку у кон і радянізації краю, 1945 – 1964 рр. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ, 2013. 40 с.
 45. Капітан Л. І. Етнокультурний розвиток Закарпаття у кон і радянізації краю. 1944 – 1964 рр. Київ, 2013. 583 с.
 46. Китаєв В. О. Тоталітаризм як суспільно-політичний феномен: системний аналіз радянської моделі : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1994. 20 с.
 47. Кондратюк С. Встановлення сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні (вересень 1939 – червень 1941 р.). 1939 рік в історичній долі України і українців : матер. Міжнар. наук. конф., 23-24 вересня 1999 р. / Ред. кол. : К. Кондратюк (гол. ред.) та ін. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. С. 157.
 48. Корнієнко В. О. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні : монографія; Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2009. 160 с.
 49. Костельник Г. Перша зустріч з більшовиками. Незалежний культурологічний часопис. 2011. Ч. 66. Львів : 1939 – 1940 – 1941 / Ред. числа : Т. Возняк (гол. ред). С. 10 – 17.
 50. Костецкий В. Политическая идеология как форма общественного сознания. *Элементы теории политики: Под ред. Київ Опалка* ; Пер. с польского / Предисл. В. П. Макаренко. Ростов - на Дону : Изд-во Ростовского университета, 1991. С. 205 – 218.
 51. Кройтор В. Київ Українське питання в політиці Румунії (1918 –

- 1927 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.02 «Весвітня історія»; Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова. Одеса, 2012. 20 с.
52. Кучерепа М. М. Волинь у геополітичних планах СРСР і Німеччини 1939 р. *Друга світова війна і доля народів України : матер. 2-ї Всеукр. наук. конф., м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р.* / ред. кол. : Ю. А. Левенець (співголова) та ін. Київ : Зовнішторгвидав, 2007. С. 19 – 34.
 53. Кучерепа М. М. Волинь: 1939 – 1941 рр. : навч. посіб. / М. Кучерепа, В. Вісин. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. 486 с.
 54. Кучерепа М. М. Українські національні партії на Волині (1921 – 1939 рр.): У 2 ч., ч. 1 : монографія . Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі України, 2011. 304 с.
 55. Ладжун Ю. Ю. Модель етнонаціональної політики чехословацького уряду в Підкарпатській Русі (1919 – 1939). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2014. Вип. 2(33). С. 118 – 123.
 56. Ладжун Ю. Ю. Національна політика Чехословаччини в Підкарпатській Русі 1919 – 1923 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету «Говерла», 2014 Вип. 1(32). С. 89 – 97.
 57. Левіна Ю. Первинний інформаційний вплив радянської влади на місцеве населення Буковини в період її становлення. *Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 607 – 609. Чернівці, 2012. С. 100 – 104.
 58. Ленартович О. Ю. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 412 с.
 59. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944 –

- 1953 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2008.18 с.
- 60.** Лизанчук В. В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації : хроніка / В. В. Лизанчук. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. 258 с.
- 61.** Лизанчук В. Навічно кували кайдани: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. 415 с.
- 62.** Макара М. П. Закарпатська Україна : шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). Ужгород, 1995. 108 с.
- 63.** Офіцинський Р. А. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939 – 1944) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Ужгородський державний університет. Ужгород, 1996. 21 с.
- 64.** Павлович О. В. Культурне життя в західних областях України у 1939 – 1941 рр. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Волинський національний університет імені Лесі Українки.Луцьк : [б.в.], 2012. 20 с.
- 65.** Паславська О. Я. Становлення та конституційний розвиток Польської Республіки (1918 – 1939 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук ; спец. : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень»; Львівський національний університет імені Івана Франка.Львів, 2006.18 с.
- 66.** Патлах І. М. Національний менталітет як об'єкт етнополітичного аналізу : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец.: 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство»; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2002.16 с.
- 67.** Патриляк І.Київ Діяльність українського націоналістичного підпілля та

- повстанської армії в роки Другої світової війни : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук; спец. : 07.00.01 «Історія України»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. –Київ, 2012. 36 с.
68. Пелешок М. Український національний рух опору на Львівщині в 40-х рр. ХХ ст. у світлі спогадів його учасників. *Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі 1930-х – середини 1950-х років: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції*. Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2005. С. 103 – 112.
69. Перший рік наново початого життя. *Вільна Буковина. Літературно-художній журнал літературного об'єднання при редакції обласної газети «Радянська Буковина»*. 1941. № 2 (травень). С. 5 – 6.
70. Піддубний І. Зміни у політичній системі Румунії напередодні та уперші роки Другої світової війни (1938 – 1940 рр.). Суспільно-політична історія країн Європи в ХХ столітті / [редколегія випуску: О. І. Сич, А. В. Мінаєв]; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра історії нового та новітнього часу. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2011. С. 168 – 187.
71. Піддубний І. Політичне життя Буковини 1918 – 1940 рр. Буковина 1918 – 1940 рр. : зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упор. та ред. С. Д. Осадчук; Резюме нім. та англ. мов. Чернівці : Зелена Буковина, 2005. С. 58 – 88.
72. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941): історіографія / Відп. ред. : О. М. Мироненко, І. Б. Усенко. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 320 с.
73. Рендюк Т. Г. Українці в Румунії та румуни в Україні : проблеми минулого та сучасне становище / Т. Г. Рендюк; Національна академія

- наук України, Інститут історії України. Київ : [б.в.], 2011. 293 с.
- 74.** Рендюк Т. Г. Українці Румунії : національно-культурне життя та взаємовідносини з владою; Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2010. 150 с.
- 75.** Рєпін І. В. Східно-Карпатська операція та приєднання Закарпаття до СРСР (вересень 1944 р. червень 1945 р.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 20.02.22 «Військова історія»; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2007. 20 с.
- 76.** Розумюк В. М. Тоталітарна держава: еволюція політичних режимів у міжнародному коні : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. Київ, 2001. 21 с.
- 77.** Роман Київ «Українське питання» в концепціях польських політичних партій (перша половина 30-х рр. ХХ ст.). Україна соборна: зб. наук. ст. Вип. 2. Ч. I / ред. кол. : О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін. Київ, 2005. С. 281 – 290.
- 78.** Сірук Н. М. Ідеологічний нагляд за культурною сферою України (друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ ст.). *Українська культура : минуле, сучасне шляхи розвитку* : зб. наук. пр. : Наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 20. Т. 1. Рівне : РДГУ, 2014. С. 117 – 121.
- 79.** Скакальська І. Б. Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині (1921 – 1939 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. : 07.00.01 «Історія України»; Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : [б.в.], 2013. 42 с.
- 80.** Сорока Ю. Український національний рух опору на західноукраїнських

землях у 1941 – 1944 роках. *Вісник Київського національного університету*. Серія : Історія. Вип. 89 – 90. Київ, 2007. С. 54 – 58.

81. Соціалістична культура Львівщини: збірник архівних документів і матеріалів (1939 – 1962) / [упоряд. О.Київ Зубань ... [та ін.]] ; Партійний архів Львівської області. Львів : Каменяр, 1964.199 с.
82. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939 – 1979 : збірник документів і матеріалів / [упоряд. : Х. І. Горожанкіна, Т. Т. Гриценко, О. А. Крісанов [та ін.]]; Ред.кол. : Д. А. Яремчук (відп. ред.), Н. Л. Алексєва, Ю. В. Бабко та ін.; Інститут історії Партії при ЦК Компартії України-філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Київ : Наукова думка, 1980. 545 с.
83. Терлюк І. Я. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації : короткий нарис історії держави і права / І. Я. Терлюк, П. М. Лепісевич, С. В. Кольбенко. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
84. Терлюк І. Я. Окупаційний режим в Україні 1941 – 1944 рр. і проблеми творення української національної державності: історія держави і права. Львів : Каменяр, 2009.126 с.
85. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз / Керівник авт. колективу О. Дергачов. Київ : Політ. думка, 1996. 448 с.
86. Український націоналізм: становлення в міжвоєнну добу / Передмова В. Вериги. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2006.392 с.
87. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 1 (1939 – 1945). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2009. 600 с.
88. Фролов М. О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х – 1930-х рр. : особливості та механізми формування і функціонування : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2011. 828 с.
89. Хилько М. М. Політична культура населення України: аналіз ступеня

консенсусу, інтегрованості міжнаціональної злагоди. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 737. Серія «Питання політології»: збірник наукових праць. Вип. 8. Х., 2006. С. 233 – 240.

90. Чабанна М. В. Політична культура тоталітарного суспільства. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 82. Політичні науки. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 34 – 39.
91. Чабанна М. В. Формування масового суспільства як необхідна передумова становлення та механізм забезпечення функціонування тоталітаризму : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. : 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки»; Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2006. 19 с.
92. Черничко С. Ф. Наукові підходи щодо трактування змісту поняття «регіон». *Вісник ЧТЕІ. Чернівці* : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. Вип. II (38). Економічні науки. С. 22 – 26.
93. Шайкан В. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни 1939 – 1945 рр. : монографія. КривийРіг : Кристал, 2010. 436 с.
94. Ярош Б. О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30 – 50-ті рр. ХХ ст.) : монографія. Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 1999. 194 с.